

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:20.02.2020 ✓Accepted/Kabul:24.03.2020

DOI: 10.30794/pausbed.692012

Araştırma Makalesi/ Research Article

Çakmak, C. (2020). "Tatar Ceditçi Gilman Kerimi ve Vasiyetnamesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 40, Denizli. s. 137-147.

TATAR CEDİTÇİ GILMAN KERİMİ VE VASIYETNAMESİ

Cihan ÇAKMAK*

Özet

Tatar aydınlarının 19. yüzyıldaki önemli isimlerinden biri olan Fatih Kerimi'nin babası olan Gilman Kerimi Türkiye'deki çalışmalarda üzerinde fazla durulmamış önemli bir isimdir. Samimi bir eğitimci olan Gilman Kerimi Tatar halkının aydınlanması, cehaletle mücadelesi ve ilerlemesi yolunda ilim meşalesini elinde taşıyan önemli bir şahsiyettir. Başlangıçta klasik eğitim tarzını izleyen bir eğitim metodu uygulayan Gilman Kerimi, İsmail Gaspıralı'nın Bahçesaray'da çıkardığı "Tercüman" gazetesi ile tanıştıktan sonra yeni bir usul benimseyecektir.

İmam ve eğitimci kimliğiyle görev yaptığı bölgede açtığı okullarla hayatı boyunca cehaletle mücadele etmiş Gilman Kerimi, Tatar maarif hayatının öncüsü kabul edilmektedir. Bu çalışmada Gilman Kerimi'nin hayatının yanı sıra ölümünün ardından üç kızından en küçüğü olan Zakire Şeref'in kendi notlarından hareketle Gilman Kerimi'nin vasiyeti üzerinde durulacaktır. Gilman Kerimi'nin vasiyetnamesi hayatına dair izler taşıması bakımından ayrıca önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gilman Kerimi, Fatih Kerimi, Ceditçilik, Vasiyetname.*

TATAR JADIDIST GILMAN KERİMİ AND HIS TESTAMENT

Abstract

As being one of the most important people amongst the enlightened Tatarian people, Fatih Kerimi contributed to labors in the 19th century. Even though his father Gilman Kerimi makes lots of actions in Turkey, he is not marked as important as his son. Gilman Kerimi, who is an intimate educationer, is a very important person for his contribution towards the illumination of Tatarian people through science and education but later, thanks to Ismail Gaspıralı's newspaper "Tercuman", he changed his classic education system into a modern system.

Gilman Kerimi is a pioneer of the education system of Tatarian people with the schools he opens. He is also a religious leader. Thus, this paper puts forward the information about Gilman Kerimi's life as well as his youngest daughter among three, Zakire Seref's notes about his father's life and testament.

Key words: *Gilman Kerimi, Fatih Kerimi, Jadidism, Testament.*

*Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, MANİSA.
e-posta: cihancakmak1818@gmail.com, (orcid.org/0000-0002-2255-4712)

1. GİRİŞ

19. ve 20. yüzyıllar sosyal ve siyasal alanda pek çok gelişmeye sahne olan bir süreç olarak dikkat çekmektedir. Sanayi devrimiyle bir taraftan kentlerdeki nüfus süratle artarken demiryolu taşımacılığı ile endüstri alanındaki atılımlar büyük bir ivme kazanmıştır. Ekonomik büyüme ile birlikte okuryazar oranı da aynı hızla artmış, matbuat ve eğitim faaliyetleri toplumların öncelikli meseleleri olarak ortaya çıkmıştır. 1905 Rus Devrimi ile birlikte ortaya çıkan kısa süreli özgürlük ortamını iyi değerlendiren Çarlık idaresi altındaki topluluklar fikirlerini, yayınladıkları gazete ve dergilerde hızla yaymaya çalışmışlardır.

18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılın birinci yarısında Rusya Müslümanları arasında kapitalizmin yaygınlaşmasıyla birlikte kelimenin tam anlamıyla aydın fikirli şahsiyetler varlık göstermeye başlamıştır. Bilhassa 19. yüzyılın sonlarında halkın dertleriyle dertlenen ve toplumun menfaatlerini her zaman ön planda tutan fedakâr ceditçiler, faaliyetleriyle toplumun ilerlemesi ve aydınlanması için ön plana çıkmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreği edebiyat başta olmak üzere farklı türlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Usul-i kadim olarak da adlandırılan hayatın her alanında yeniliğe karşı çıkan eski edebiyat anlayışıyla 100 yıla yakın süren mücadeleler neticesinde Tatar halkı arasında matbuat faaliyetleri büyük gelişme kaydetti. Yeni usul sahne sanatları ve tiyatro gelişme gösterdi (Gosmanov, 2000: 8).

İdil-Ural boyunda reformist fikirleriyle eğitim hayatında önemli rol oynayan Gilman Kerimi, Tatar toplumunun içine bir hastalık gibi yerleşen cehaletin ortadan kaldırılması, halkın terakkisi ve aydınlanması için olmazsa olmaz bir unsur olan eğitimin farkında idi. Bunun için açtığı 100'den fazla okul ile bilhassa çocukların okuması, aydınlanması için yoğun çaba sarf eden Gilman Kerimi İdil-Ural boyunda eğitim öğretim faaliyetleri ile ön plana çıkmaktadır. Tüm ailesi ile yoğun bir eğitim mücadelesinin içinde yer alan Gilman Kerimi tüm servetini bu uğurda harcamaktan geri durmamıştır.

Türkiye'de yapılan çalışmalarda Fatih Kerimi'nin ön planda olmasına rağmen, babası Gilman Kerimi'nin üzerinde fazla durulmamaktadır. Bu itibarla Tatar maarif hayatının eğitim mücadelesinin önde gelen ismi Gilman Kerimi'nin tüm yönleriyle anlatılması, kendisi ile ilgili akademik çalışmalara daha fazla yer verilmesi ihtiyacı ortadadır. Çalışmada bilhassa Gilman Kerimi'nin hayatı ve ölümünün ardından ortaya çıkan terekenin paylaşımına dair bilgilere Kerimi ailesinin en küçük üyesi olan Zakire Şeref'in notları vasıtasıyla ulaşılmaktadır¹. Miras belgelerinin orijinallerine ait resimlere çalışmanın sonundaki eklerde ayrıca yer verilmiştir.

Çalışmanın bazı cümlelerinde vasiyetnameye ait hukuk metninin resmiliğine bağlı kalmak adına Möhemmetşakir Remiyev, Möhemmetzakir Remiyev, Möhemmedfatıyx Kerimiyev gibi özel şahıs adlarının yazımında Kiril Harfli orijinal metne bağlı kalınmıştır.

2. GILMAN KERİMİ (1841-1902)

Gilman Kerimi'ye dair bilgiler çok az olduğu için oğlu Fatih Kerimi'nin babası adına kaleme aldığı "Merhum Gıylman Ahund" başlıklı Hal Tercümesinden hareketle kendisinin hayatıyla ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir².

Gilman Kerimi Bügülme ilçesine bağlı Aşağı Şelçeli köyünde 1 Ekim 1841 tarihinde doğmuştur. Tahsilinin ilk yıllarını klasik bir eğitim anlayışının hakim olduğu Gabdulkayyum Medresesi ile Çıstay Medreselerinde tamamlar (Fexreddin, 2010: 272).

Fatih Kerimi'nin³ babası Gilman Kerimi klasik bir medrese hocasıdır. Gilman Kerimi'nin çocukluk dönemlerinde ve tahsilinin ilk yıllarında halk tarafından ilim ve marifete fazla ehemmiyet verilmeyordu. Böyle bir ortamda eğitim hayatına Çırşılı köyünde, Gabdelfettah Hazret'in medresesinde başlayan küçük Gilman, 1860 yılında Çırşılı Medreseden ayrılıp, Kazan şehrindeki Çıstay'a gelir. Burada Möhemmetzakir Efendi Vahapov Hazretlerinin

1 bk. EK-1. Zakire Hanım Binte Gıylman Şeref Nöksesî

2 Kerimi, F. (1904). *Merhum Gıylman Ahund*. Orenburg: Muhammed Fatih bin Gilman Kerimof Matbaası. Fatih Kerimi'nin babası Gilman Ahund'un vefatı üzerine kaleme aldığı Hal Tercümesi'nin Türkiye Türkçesine aktarımı tarafımızca devam etmekte ve kısa bir süre sonra yayımlanması planlanmaktadır.

3 Fatih Kerimi gibi önemli şahsiyetlerden söz ederken ilk olarak onu büyüten ve yetiştiren ailesini göz önünde bulundurmak gerekir. Fatih Kerimi'yi daha iyi tanımak ve tahlil edebilmek için kitabın, matbuatın, okumanın kıymetini ve gücünü iyi bilen âlim, meşhur, çağının Gilman Ahund'unu iyi tanımak bir zarurettir. F. Kerimi "atanın devamı oğlunda" sözüne uygun olarak babası Gilman Kerimi'nin faaliyetlerini hayatı boyunca devam ettirmiştir (Gosmanov, 2000: 13).

medresesinde öğrenimine devam eder. Babası, oğlu Gilman'ın tahsiline ilk başta karşı çıksa da sonradan ondaki istek ve kabiliyeti görünce bu fikrinden vazgeçerek oğlunu ilim öğrenmesi için canı gönülden teşvik etmiştir. Gilman'ın annesi, kendisi okumasa da oğlunu öğrenim görmesi için sonuna kadar desteklemiş, babasını da oğlunun tahsili noktasında ikna etmiştir (Kerimi, 2000: 17)⁴.

Gilman Kerimi, Çistay'da yedi yıl öğrenim gördükten sonra köyüne geri döner. 20 Ekim 1867 tarihinde Çırşılı köyüne komşu olan Kiçüçatı köyünden Molla Seyfettin Hazret'in kızı Megsume ile evlenir. 9 Mayıs 1870 tarihinde Hükümet tarafından baba ocağı Minlibay köyüne imam ve hatip olarak tayin edilir. Aynı yıl Gilman Kerimi'nin 6 çocuğundan en büyüğü olan Fatih Kerimi, Minlibay köyünde dünyaya gözlerini açar. Gilman ahun köyüne döner dönmez ilk iş olarak eğitim öğretim faaliyetlerini yürütmek üzere bir medrese açar. 16 öğrenciyle başladığı eğitim faaliyetleri birtakım aksaklıklar ve öğrencilerin ilgisizliği nedeniyle sürdürülemez ve Gilman Kerimi okulu kapatmak zorunda kalır. Tam bu esnada Kırım'ın Bahçesaray şehrinde İsmail Bey Gaspıralı "Tercüman" gazetesini neşretmeye başlar. Fikirleriyle Gilman Kerimi üzerinde derin izler bırakan İsmail Gaspıralı'nın bilhassa eğitim faaliyetleri sonraki yıllarda Gilman Kerimi'nin açacağı yeni usul mektepler için bir yol haritası teşkil edecektir. Gaspıralı ile tanışana kadar gelenekçi, eski fikirli ve katı bir dini taassuba sahip olan Gilman Kerimi'nin fikirleri bu tanışma ile tamamen değişecek, kendisine yepyeni bir kapı açılacaktır. Başlangıçta mektuplaşma şeklinde devam eden bu tanışma süreci ilerleyecek ve bu defa Gilman Kerimi, Gaspıralı ile bizzat görüşmek ve yüz yüze tanışmak için Kırım'ın Bahçesaray şehrine gidecektir. Bu görüşmede her ikisi de fikirlerini açık ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koyacak ve mesele hallolacaktır. Bu görüşme sonucunda yaşadıkları toplumun cehaletten kurtulması ve aydınlanması her ikisinin de ortak amacı olarak gün yüzüne çıkar⁵. 21 Haziran 1899 tarihinde Gilman Kerimi, imamlık ve ahunluk ruhsatını hükümete geri vererek ailesi ile birlikte Orenburg'a taşınmıştır (Kerimi, 2000: 18-19).

Gilman Kerimi, 1900 yılının ilk yıllarında eşi ve beş çocuğu ile Orenburg'a taşınır. Burada bir matbaa satın alır. Daha önce Moskova ve Petersburg'da tipografya işleriyle meşgul olan oğlu Fatih Kerimi'yi⁶ matbaanın başına getirir. Gilman ahun Orenburg'ta bulunan Sakmar Nehri kıyısındaki bahçesinde yıldırım çarpması sonucu 6 Haziran 1902 tarihinde vefat etmiştir (Fexreddin, 2010: 272).

Gilman Kerimi, nerede yardıma muhtaç bir insan varsa dil ve din farkı gözetmeksizin kendisine yardım etmeyi vicdani ve insani bir görev bilmiş, hümanist, hassas bir eğitimcidir. Örneğin Rusya'da baş gösteren kıtlık yıllarında halkın içinde bulunduğu zor durumdan oldukça mütehassis olmuş ve yardıma muhtaç kimselere ulaşmaya gayret göstermiştir⁷. Müslüman halkın miskinliğini eleştiren Gilman Kerimi, bu duruma son vermek için halkın çalışması ve her zaman üretimin içinde olması gerektiğini savunmuş, bu amaçla Orenburg yakınlarında bir elma bahçesi satın almıştır. Bu bahçe ile çalışmadan, üretmeden hayatın devamının mümkün olmayacağını halka göstermeyi amaçlamıştır.

4 Bu satırlarda yazılanlar oğlu Fatih Kerimi'nin naklettiğine göre *Gıyman bine İbrahim Kerimiyev* (s. 21) adıyla babası tarafından kendi el yazısından oluşan notlardan aktarılmıştır (Kerimi, 2000: 21).

5 "Her ikimizin medeniyet ve maarif yoluna girip, dünyada, ahirette bahtlı olması, kendi fikrimi hâsıl eden dairenin ne kadar dar olduğu anlaşılacak, şu vakitten başlayarak kaçan fırsatlar için pişman olup, hiç değilse bundan sonra, elden geldiği kadar, okuma ve tahsil yollarını kolaylaştırmak ve maarif yoluna girmek için mücadele etmeye başladım." (Kerimi, 2000: 19).

6 Tatar modern edebiyatının kurucusu, gazeteci, yazar Fatih Kerimi çok dilli, entelektüel bir aydın olarak çağının ve içinde bulunduğu toplumun çok ilerisinde bir fikri yapıya sahip olmasıyla dikkat çekmektedir. Zekâsı, dil kabiliyeti ve kişilik özellikleriyle diğer kardeşlerinden farklı bir yapıya sahip olan Fatih, babası Gilman Kerimi'nin çok küçük yaşlardan itibaren dikkatini çekmiş, o, oğlunun okuması için her türlü fedakârlığı göstermiştir. Oğlu Fatih'in küçük yaşlardan itibaren Çistay Medresesinde dönemin en önemli medrese hocalarından ders almasını sağlayan baba Gilman Kerimi, gelenekçi bir eğitim anlayışıyla oğlunun tahsilini sürdürmesini arzu etmiştir. Ancak Fatih, içinde bulunduğu geleneksel eğitim kurumlarında hiçbir zaman mutlu olmamış, kabına sığmayan yetenekli bir öğrenci olarak medrese tahsilinin yanında bir yandan Rus Mektebine devam etmiş, diğer yandan Fransızca öğrenmiş ve Avrupa matbuatını dikkatle takip etmiştir. İdil-Ural sahasındaki eğitimini tamamlayan Fatih bu sefer bir başka Müslüman Türk toprağı olan Osmanlı İmparatorluğu'na gitmiş, tahsilini İstanbul'da sürdürmek istemiştir. İstanbul'a gelen Fatih, dönemin en prestijli kalemi Ahmet Mithat Efendi'nin teşvik ve destekleriyle Mülkiye Mektebi'ne kaydolur. Artık Fatih iyiden iyiye Osmanlı sanat, fikir ve edebiyat çevrelerinin içine girmeye başlamış, tanınmış isimlerle mülakatlar yapmıştır. 1910'lu yılların başında İmparatorluğun içinde bulunduğu derin buhrana da şahit olan Fatih Kerimi savaş muhabiri olarak Balkan Savaşı'na dair gözlemlerine Vakıf gazetesinde yer vermiştir. Osmanlı muhitiyle bu derece içli dışlı bir konuma sahip olan Tatar Ceditçi Fatih Kerimi yeryüzündeki tüm Türk halkları için endişelenen, onların terakkisi ve aydınlığı için dertlenen bir kalem sahibi olarak önemli bir yerde yer almaktadır. Fatih Kerimi'nin hayatına dair ayrıntılı bilgi için bk. (Çakmak 2014, 2018, 2019; Sabitov 2000; Şeref 2000; Yüziyev 1985).

7"1899-1898 senelerinde, Rusya'nın çeşitli yerlerinde de görüldüğü gibi Samara vilayetinde özellikle de peder merhumun ikamet ettiği Bügölme uyezinde (kazasında) de açlık baş gösterip fakir halk büyük zahmetler çekmiştir. Bu devirde peder merhum fakir halka ve imamlara yardım etmek için büyük gayret göstermiştir." (Kerimi 1904).

3. VASIYETNAME'YE DAİR

Vasiyetnamede Tatar maarif hayatının öncüsü olan Gilman ahun'un mal varlığının tamamını matbuat ve maarif yolunda sarf ettiği görülmektedir. Kişisel servetinden kimsesiz çocuklar için bir yetimhane yaptırması da dikkate değerdir.

Kerimi ailesinin ekonomik durumu kimi zaman kötüye gitse de bilhassa 1900'lü yılların başında Möhemmetşakir ve Möhemmetzakir Remiyev kardeşlerin sermaye desteğiyle yeni bir matbaa binasına taşınmaları ve teknik cihazların alımıyla olumlu bir seyir izlemeye başlar.

Gilman ahun mal varlığının büyük kısmını imamlık ve ahunluk yaptığı 136 köyde açtığı yeni usul okullara sarf etmiştir. Her ne kadar umduğu sonucu elde edemese de sonraki süreçte usul-i cedit okullarının İdil-Ural boyunda yaygınlaşması ve mukavemet kazanmasında bu adım önem taşır. Ayrıca onun kendi şahsi tarlasına buğday ektirmek suretiyle elde edilen geliri yeni yapılan Cami-i Şerif'e bağışlaması da önemlidir.

Kısaca söyleyecek olursak Gilman ahun tüm mal varlığını halkın okuması, cehaletten kurtulması daha müreffeh bir hayat yaşaması için sadece ilim sermayesi ile değil maddi sermayesi ile de büyük bir mücadele vermiş önemli ilim adamı olarak Tatar maarif hayatında ve ceditçilik faaliyetlerinde önemli rol oynamıştır.

Gilman Kerimi'nin Vasiyetinin Tam Metni

Gilman Ahun'un Miras Dokümanları

Gilman kızı Zakire Şeref Nüşası

Babacığımız 1902 senesinin 6 Haziranında vefat etti. Babamız Gilman Kerimi'den kalanlar.

Mal ve Mülk

"Mevduat kasasında para, mevduat defterine göre - 200 som⁸.

Bir adet kazanç⁹ bileti, birinci borç

Bir ikramiye bileti, ikinci borç

Matbaa muhasebe defterleri ve yetimhane¹⁰ kayıtlarına göre... 6910 som.

Ev, tapu kayıtlarına göre... 6500 som.

Küçük çiftlik (yetimhanenin mahkeme kayıtlarına binaen)... 3500 som.

Kitaplar mahsus listede.

Borçlar

Ev için bankaya... 3283 som 99 tiyin¹¹.

Gani Bay'a senede göre... 3043 som 38 tiyin.

Şakir Remiyev'e senede göre... 1500 som.

Zakir Remiyev'e senede göre... 1500 som.

Petersburg'ta Erlenbaxka¹²... 150 som.

8 sum: Yüz kuruşa denk para birimi (TTAS II: 684).

9 выигрыщный билет

10 Sirotskiy sud (Сиротский суд): Yetim çocukların hukuki işlerine bakan mahkeme anlamına gelen bu tabirin Gilman Kerimi'nin vasiyetnamesinde kaydedilmesi dikkat çekicidir. Gilman Kerimi hayırsever bir ahun olup çocukların bakımına dair bir yetimhaneye bağışta bulunmuş olması veya bir yetimhane yaptırmayı muhtemeldir.

11 tiyın: Sumun yüzde biri değerindeki para birimi (TTAS III: 93).

12 Şahıs ismi.

*Kazan'da Kerimiyevlere... 56 som.*¹³

Toplam= 9533 som 31 tiyin (Kerimi, 2000: 268).

Gilman Kerimi'nin vefatının ardından 17 Haziran 1909 tarihi itibariyle kendisinden kalan mal ve mülkün listesi aşağıda listelenmektedir:

Mal ve Mülk

"Mevduat kasasından para alındı, faizi ile... 272 som 55 tiyin.

Bir kazanç bileti, birinci borç, bugünkü kura göre... 402 som 50 tiyin.

Bir kazanç bileti, ikinci borç, bugünkü kura göre... 294 som 50 tiyin.

Matbaa. Şirkette... 10000 som.

Ev satıldı... 11500 som.

Küçük çiftlik yok.

Toplam = 22469 som 55 tiyin

(Kitaplar mahsus listede kaydedilmiştir.)

Geriye kalan paralar ve ödenen borçlar.

Vefatının ardından doktor getirilmesi ve doktora ödenen... 16 som.

Vilayet polisine...15 som.

Ev ve başka mülklerin listesini yapan kişiye... 25 som.

Miras hukukunu tasdik ettirmek için avukat Kliyentov tutuldu... 50 som.

Avukat masrafları, markalar, ölçüm, suretler 26 som 85 tiyin.

Mezarlığın etrafının çevrilmesi ve mezar taşı yazdırmak için... 24 som.

Biradelerim Kerimiyevler'e borç ödendi... 56 som.

Çiftlik satıldı... 87 som.

Gani Bay varislerine ödendi... 3049 som 38 tiyin.

*Remiyevler'e olan borç Fatih ismine geçti... 3000 som.*¹⁴

Yurt satıldığında noter ve gümrük masrafları... 318 som.

Bunun için aracıya ödendi... 115 som.

Toplam = 10210 som 16 tiyin." (Kerimi, 2000: 268).

Fatih Kerimi merhum babası Gilman Kerimi'nin vasiyetnamesinin açık ve doğru bir şekilde kaydedildiğini, yukarıda zikredilen hesap ve kayıtların defterlere tek tek yazıldığını ve gerektiğinde ilgili dokümanların hazır olduğunu bu terekenin altına "*Möxammedfatiyx Kerimiyev 17 Haziran 1909 sene Orenburg*" bilgisini düşerek kaydetmiştir.

¹³ Gilman Kerimi'nin vasiyetine dair bilgilerin tamamı Fatih Kerimi'nin 17 Haziran 1909 tarihinde Orenburg'da kaleme aldığı miras belgelerinden alınmaktadır. (bk. EK-2)

¹⁴ Kerimi ailesinin Orenburg'da yeni bir matbaaya taşınma işlemleri ve teknik cihazlar için Remiyevlerden aldığı 3000 somluk borcun ödemesini Fatih Kerimi üstlenmiştir.

4. VASIYETE AİT ANTLAŞMA (SULHNAME)¹⁵

1. Merhum Gilman Kerimi'nin vefatının ardından kanuni mirasçıları eşi Megsime Fexreddin Kızı Kerimiyeva, üç oğlu Möhemmedfatih, Möhemmedgarif, Möhemmedkamil ile üç kızı Faxire Mölekeva, Gasiyme Salavayeva, Zakire Kerimiyeva kalmıştır.

2. Gilman Ahund'un cenaze işlemleri ve borçları ödendikten sonra kalan toplam mal 72 somdur. Eşi Megsime'ye 8 hisse, erkek çocuklarına 2 hisse, kızlara ise 1 hisse verilmiştir¹⁶.

3. Gilman Kerimi'nin toplam borcu 10.200 som 16 tiyindir. Buna karşılık miras olarak 12.469 som 55 tiyin bulunmaktadır. Möhemmedfatih Kerimiyev adına "Kerimiyev-Xöseyinev ve Şörekese" adlı 10.000 som değerinde bir matbaa ile bünyesinde 109 ciltlik yazma ve basma kitapları ihtiva etmektedir.

4. Borçlar çıkınca elde kalan 2.259 somdan merhumun eşi Megsime Fehreddin kızına 282 som 42 tiyin, oğulları Möhemmedgarif, Möhemmedkamil'in her birine 439 som 32 tiyin ve kızları Faxire Mölekeva, Gasiyme Salavayeva, Zakire Kerimiyeva'lara 219 som 66 tiyin kalmıştır.

5. Burada önemli olan bir aile şirketi olarak kurulan Kerimiyev-Xöseyinev ve Şörekese şirketinin durumudur. Sulhnameye ait metinde aile üyelerinin her birine düşen hisseler ayrı ayrı hesaplanmıştır¹⁷. Ancak miras olarak kalan para 1 Ocak 1912 tarihine kadar Möhemmedfatih Kerimiyev adıyla şirkette kalacaktır. Şirketin bu anlaşmanın yapıldığı 17 Haziran 1909 tarihi ile 1 Ocak 1912 tarihleri arasındaki kar-zarar durumu resmi varislerinin kendi sorumluluğundadır. 1 Ocak 1912'den itibaren tüm varisler şirket üzerindeki paylarını alacaklardır.

Gilman Kerimi'nin vefatının ardından oğlu Fatih Kerimi evin yarısını, sahip oldukları at ve sığırları satarak Remiyevlere olan borcun tamamını ödemiştir. Fatih Kerimi'nin merhum babası Gilman Kerimi ile bin bir güçlülük ve yokluk içinde kurdukları matbaa Remiyevler'in Vakit gazetesini çıkarmak üzere ruhsat almalarının ardından yeni makineler ve teknik cihazlar ile birlikte "Vakit Tipografyesi" adıyla yepyeni bir matbaa olarak ortaya çıkmıştır (Şeref, 2000: 94-96).

5. SONUÇ

Gilman Kerimi hayatının tamamını Tatar çocuklarının eğitime ve cehaletten kurtulmasına adanmış samimi bir eğitimcidir. Evliliğinin ardından köyünde açtığı ilk mekteplerde uyguladığı eğitim metodunun başarısızlığı karşısında büyük üzüntü duyan Gilman ahun, tek gayesi ilim tahsil etmek olan çocukların zamanının boşa gitmemesi gerektiğini düşünecek kadar hassas bir eğitimcidir. İçine düştüğü çıkmazdan Gaspıralı'nın Tercüman gazetesinden haberdar olmasıyla kurtulan Gilman Kerimi yeni usulde eğitim öğretim verilmek üzere açtığı 136 modern okul ile ceditçilik hareketinin İdil-Ural boyundaki en büyük destekçisi olmuştur.

Gilman Kerimi hayatını insanlığa faydalı olmak için adanmış örnek bir insandır. Vasiyetnamesinde görüldüğü üzere servetinin büyük bölümünü matbuat işlerine harcamıştır. Bunun yanı sıra okul ve cami inşaatları için de harcamalarda bulunmuştur. Gilman Kerimi'nin vasiyetnamesinde belki de en dikkat çekici nokta miras kayıtlarında bir yetimhaneden söz edilmesidir. Yapılan araştırmalarda Gilman ahunun bir yetimhane açtığı veya finanse ettiğine yönelik net bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte, 3500 som değerinde bir çiftlik sahibi olduğu yetimhaneye ait hukuk metinlerinde kaydedilmektedir¹⁸.

Dönemin önemli Tatar aydınlarından Zakir Remiyev Derdmend¹⁹, Fatih Kerimi'nin, babasının vefatı üzerine kalan mirasın paylaşımı hususunda oldukça hassas ve âdil davrandığını belirtmiştir. Orenburg'da satın alınan

¹⁵ Vasiyete ait antlaşma metni Gilman Kerimi'nin en küçük kızı Zakire (Zakire Binte Gilman Kerimiyev'nin notlarından aktarılmaktadır.

¹⁶ 17 Nisan 1903 tarihli, 2238 numaralı Orenburgskiy Muxammedanskiy Duxovniy Sobraniye tarafından verilen antlaşma gereğince söz konusu taksim yapılmıştır (Şeref, 2000: 269).

¹⁷ "Kerimiyev-Xöseyinev ve Şörekese" şirketine aile fertlerinin hisseleri şöyledir: Şirkete ait toplam 10.000 somdan eşi Megsime Fexreddin kızına 72 hissedenden 9 hisse yani 1249 som 92 tiyin; Oğulları Möhemmedfatih, Möhemmedgarif, Möhemmedkamil'e 72 hissedenden 14 hisse yani 1944 som 32 tiyin; kızları Faxire Mölekeva, Gasiyme Salavayeva, Zakire Kerimiyeva'ya 72 hissedenden 7 hisse 972 som 16 tiyin olmak üzere taksim edilmiştir." (Şeref, 2000: 270).

¹⁸ "Küçük çiftlik (yetimhanenin mahkeme kayıtlarına binaen)... 3500 som."

¹⁹ "Fatih'te doğru söz, derin fikir, hakikat, halka muhabbet, gençleri dünyaya doğru fikirli olarak hazırlamak, geleceğe ümitle bakmak... Kendini büyük görmek, kibir, kendini ön plana çıkarmak gibi kötü huylar Fatih'te hiç yok. Büyük insanlarda görülen, sadece gerçek ediplerde bulunan sıfatları görmek mümkündür Fatih'te. Zakir Remiyev, 11 May, 1911 sene, Orskiy Öyez'i" (Şeref, 2000: 94).

matbaanın kurulmasında ve işletilmesinde Gilman ahunun en büyük çocuğu olan Fatih'in gözden kaçmayacak derecede büyük emeği ve çabası olmuştur. Kendisi matbaayı daha iyi çalıştırmak ve ailesinin maişetini temin etmek için bazı akşamlar küçücük bir matbaada, masanın üzerinde uyumaktan geri kalmamıştır. Bazı geceler eve hiç gitmeden sabahlara kadar matbaanın işlerlik kazanması için yoğun çaba sarf ettiğini kız kardeşi Zakire Şeref'in anılarından öğreniyoruz (Şeref, 2000: 92).

KAYNAKÇA

- Çakmak, C. (2014). *Fatih Kerimî'nin Hıyalı mı? Hakikat mi? ve Andan Bundan Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.
- _____ (2018). "Fatih Kerimî'nin Mirza Kızı Fatıyma, Şakirt İle Student Ve Nuretdin Hoca Hikâyelerinde Ele Alınan Sosyal Temalar", *Gazi Türkiyat*, Sayı 22, 39-54.
- _____ (2019). "Fatih Kerimî'nin 'Ondan Bundan' Adlı Eserinin Fikri Yapısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 12/66, 36-46.
- _____ (2020). "Tatar Maarif Hayatının Öncüsü: Gilman Kerimi (1841-1902)", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Bahar 2020/49, 87-100.
- Fexreddin, R. (2010). *Asar*. Kazan, Ruxiyat Neşriyatı.
- Gaynullin, M. (2000). Fatıyx Kerimi, *Fatix Kerimi, Şexisleribiz*, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Reximov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), "Fatıyx Kerimi", Kazan, Ruxiyat Neşriyatı, 196-212.
- _____ (2000). Fatıyx Kerimi, *Fatix Kerimi, Şexisleribiz*, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Reximov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), "Merxum Gıylman Axun", Kazan, Ruxiyat Neşriyatı, 15-35.
- Gosmanov, M. (2000). Fatıyx Kerimi, *Fatix Kerimi, Şexisleribiz*, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Reximov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), "Zıyalılık Ürneği", Kazan, Ruxiyat Neşriyatı, 7-14.
- Kerimî, F. (1904). *Merhum Gıylman Ahund*. Orenburg, Muhammed Fatih bin Gilman Kerimof Matbaası.
- RTS: *Russko-Turetskiy Slovar* (1996). (Ş.S. Aylarovu, A.S. Voskoboyu vd.), Moskova, Multilingual Yayınları.
- Sabitov, T. (2000). *Fatix Kerimi, Şexisleribiz*, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Reximov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), "Fatıyx Aga Kerimov", Kazan, Ruxiyat Neşriyatı, 193-195.
- Şeref, Z. (2000). *Fatıyx Kerimi Şexisleribiz*. (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Reximov)(Fenni Biografik Cıyıntık), "Fatıyx Kerimi", Kazan, Ruxiyat Neşriyatı, 74-111.
- _____ (2000). *Fatıyx Kerimi, Şexisleribiz*, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Reximov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), "Gıylman Axunnıñ Miras Dokumentları", Kazan, Ruxiyat Neşriyatı, 267-270.
- Tatar Edebiyatı Tarihi* (1985). (Red. Yuziyev, N. G., Abdullin Ya. G., Abilov, Ş. Ş., Axunov G. A., Gaynullin, M. H., Gıyzzetullin N.G. vd.), Altı Tomda, Tom II, XIX Yöz Tatar Edebiyatı, Kazan, Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TTAS: Axuncanov, G.H., Maxmutova, L.T., Möxemmediyev, M.G., Sabirov, K.S., Xanbikova, Ş.C., Zilayeva, R.A., Abdraxmanova, G.G., Abdullin, İ.A., Vahitova S.B., Ganiyev, L.R., Gazizova, F.M., Gaynanova L.R., Exmetyanov R.G., Mingulova, G.H. *Tatar Tiliñiñ Añlatmalı Sözlüğü*, C.I (1977), C.II (1979), C.III (1981), Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- TTS: Ahmedyanov, R., Ganiyev, F. (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. Kazan, İnsan Neşriyatı.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

ЕК-1 Gilman Kerimi'nin Vasiyetine Dair Metin

Гыйльман ахунның мирас документлары

Закирә ханым бинте
Гыйльман Шәрәф нөсхәсе

Әткәй вафат итте: 1902 сәнә 6 нчы июньдә.
Аннан калды:

Мал вә милек

Сберегательный кассада акча, кенәгә буенча — 200 сум.

Бер выигрышный билет, беренче заем.

Бер выигрышный билет, икенче заем.

Матбага кенәгәләре вә сиротский суд, опись буенча...6910 сум.

Йорт, купчий крепость буенча.....6500 сум.

Хутор (сиротский суд язуына бинаән).....3500 сум.

Китаплар махсус эспискәдә.

Бурычлар

Йорт өчен банкка.....3283 сум 99 т.

Гани байга вексель буенча.....3043 сум 38 т.

Шакир Рәмиевкә вексель буенча.....1500 сум.

Закир Рәмиевкә вексель буенча.....1500 сум.

Петербургта Эрленбахка.....150 сум.

Казанда борадәран

Кәримевлөргә.....56 сум.

9533 сум 31 тиен.

ЕК-2 Gilman Kerimi'nin Vasiyetine Dair Metin

Хәзерендә, ягъни 1909 сәнә 17 нче июньдә бар:

Мал вә милек

Сберегательный кассадан акча алынды, проценты илә.....	272 сум 55 т.
Бер выигрышный билет, беренче заем, бүгенге курсча.....	402 сум 50 т.
Бер выигрышный билет, 2 нче заем, бүгенге курсча.....	294 сум 50 т.
Матбага. Ширкәттә.....	10000 сум.
Йорт сатылды.....	11500 сум.
Хутор юк.	
	<hr/>
	22469 сум 55 т.

(Китаплар махсус эспискәдә күрсәтелмештер).

Чыккан акчалар вә түлөнгән бурычлар.	
Вафаты соңында доктор алып барырга һәм докторга.....	16 сум.
Урядниккә.....	15 сум.
Йортны вә нәрсәләргә опись ясаучыга.....	25 сум.
Право наследства тәсдыйк иттерер өчен адвокат клиентов ялланды.....	50 сум.
Шуның расходлары, маркалар, метрикә, копияләр.....	26 сум 85 т.
Зиярәт тирәсенә әйләндереп, таш яздырырга.....	24 сум.
Эрленбахка бурыч түләнде.....	150 сум.
Борадәран Кәримевләргә бурыч түләнде.....	56 сум.
Хуторга үземездән чыкты.....	87 сум.
Гани бай варисларына түләнде.....	3049 сум 38 т.
Рәмиевләргә булган бурыч Фатыйх исеменә күчтә.....	3000 сум.
Йорт сатканда нотариус вә пошлина расходлары.....	318 сум.
Шуның өчен маклерга түләнде.....	115 сум.
	<hr/>
	10210 сум 16 т.

Ошбу хисаплар дөрөст һәм һәркаюсы үз вакытларында дәфтәрләргә язылган вә тиешле документлары хәзер.

Мөхәммәдфатыйх Кәримев.
17 июнь 1909 сәнә. Оренбург.

ЕК-3 Vasiyete Dair Antlaşma Metni (Sulhname)

Солыхнамә

Мең дә тугыз йөз тугызынчы ел унжиденче июньдә без, Самара губернасы Бөгелмә өязе Нижний Чыршылы вулысы Нижний Чыршылы авылының Оренбург шәһәрндә торучы ахунд Гыйльман Ибраһим углы Кәримев вафатыннан соң калмыш шәргый варислары мәрхүм Кәримевтән калмыш тәрәкәне солых тарикы илә үзе арамызда тәкъсим кылып, ошбу Солыхнамәне төздәк һәм дә ахырында һәрберемез имза иттек.

1) Мәрхүм ахунд Гыйльман Кәримев 1902 ел 6 июньдә вафат улыб, тәрәкәсенә варис улыб безләр калдык: шәргый хатыны Мәгьсүмә Фәхреддин кызы Кәримева, өч углы: Мөхәммәдфатыйх, Мөхәммәдгариф вә Мөхәммәдқамил Кәримевләр; өч кызы: Фахирә Мөлекова, Гасыймә Салаваева, Закирә Кәримева.

2) Мәрхүм Гыйльман ахунд тәрәкәсе үзенең варисларына шәригать буенча ир вә кыз балалар калдыгы вакытында хатынга сигезенче өләш улыб, аннан калган кызларның һәрберенә берәр вә ирләрнең һәрберенә икешәр хисса кылып, бүленергә тиешле. 1903 нче ел 17 нче апрель 2238 нче номер илә Оренбургский Мухаммедданский Духовный Собрание тарафыннан вирелмеш шәһадәтнамә мужибенчә, тәкфин, тәҗһиз вә бурычлардан калган саф мал 72 сум кылынып, шуннан 9 хисса хатыны Мәгьсүмә Фәхреддин кызына; һәрберенә 14 хиссадан угыллар Мөхәммәдфатыйх, Мөхәммәдгариф вә Мөхәммәдқамилгә; һәрберенә 7 хиссадан Фахирә Мөлекова, Гасыймә Салаваева вә Закирә Кәримевага бүленергә тиешле.

3) Мәрхүм Кәримевнең һәр төрле документлар һәм дә без, варисларның икъярар вә тәсдыйклары илә күрелгән жөмлә бурыч 10.200 сум 16 тиен (Ун мең ике йөз сум уналты тиен). Кулда хәзер булган саф акча 12.469 сум 55 тиен (Унике мең дүрт йөз алтмыш тугыз сум илле биш тиен). Мөхәммәдфатыйх Кәримев исеме илә "Кәримев-Хөсәенев вә шөрәкясе" исемендә улган сәүдә ширкәтендә 10.000 сум (Ун мең сум). Һәр төрле язма вә басма китаплар, жөмләсе 109 (Йөз тугыз) жилд.

4) 10.210 сум 16 тиен бурычны чыгарган соң, саф акча каладыр 2.259 сум 39 тиен. Ошбуна күрә бүленергә тиешле тәрәкә буладыр: беренче – 2.259 сум 39 тиен саф акча. Икенче – "Кәримев-Хөсәенев вә шөрәкясе" сәүдә ширкәтендә 10.000 сум. Өченче 109 жилд китап.

5) Ошбу тәрәкәләрне безләр үз арамызда ошбу рәвештә тәкъсим итәбез: 2.259 сум 39 тиен саф акчадан мәрхүм Кәримев хатыны Мәгьсүмә Фәхреддин кызына 72 хиссадан 9 хисса, ягъни 282 сум 42 тиен. Угыллар Мөхәммәдфатыйх,

ЕК-4 Vasiyete Dair Antlaşma Metni (Sulhname)

Мөхәммәдгариф вә Мөхәммәдкамилнен, һәрберенә 72 хиссадан 14 хисса, яғни һәрберенә 439 сум 32 тиен. Кызлар Фахирә Мөлекева, Гасыймә Салаваева вә Закирә Кәримеваның һәрберенә 72 хиссадан 7 хисса, яғни һәрберенә 219 сум 66 тиен. "Кәримев-Хәсәенев вә шөрәкясә" сәүдә ширкәтендә улган 10.000 сум хәзергә ошбу рәвештә тәгаен ителенеп куелынадыр: мәрхүм Кәримевнең хатыны Мәгьсүмә Фәхреддин кызына 72 хиссадан 9 хисса, яғни 1.249 сум 92 тиен. Уғыллар: Мөхәммәдфатыйх, Мөхәммәдгариф вә Мөхәммәдкамилнен һәрберенә 72 хиссадан 14 хисса, яғни һәрберенә 1.944 сум 32 тиен. Кызлар: Фәхирә Мөлекева, Гасыймә Салаваева вә Закирә Кәримеваның һәрберенә 72 хиссадан 7 хисса, яғни һәрберенә 972 сум 16 тиен ошбу сәүдә ширкәтендә булган өлешләр ошбунда тәгаен ителгән рәвешчә ширкәт ясалган вакыттагы гақыд вә шартларга муафыйк, 1912 нче ел беренче гыйнварга кадәр Мөхәммәдфатыйх Кәримев исеме илә сәүдә ширкәтендә торачак вә һәрбер варис ошбу мөддәттә улачак файданы үзләренен хиссаларына менасыйб сурәттә алып торачаклардыр. Мөддәт тәмам улдыгы, яғни 1912 нче ел январь башында ошбу хиссаларымыз без, варисларның үз тәдбиремездә улачактыр. Исемнәре махсус эспискәдә күрсәтелгән 109 жилд китапларны варислар арасында тәкьсим кыйлмак өчен аеруча бер тәдбир ителәчәктәр. Югарыда мөзкүр варисларга акчадан булган хиссаларыны ошбу кәгазьдә бәйән ителгән рәвешчә, һәркаюсының үзләренә бүлеп бирдем. 1912 нче елга кадәр ширкәттә минем исемемдә йөри торган хиссалар, югарыда күрсәтелгән рәвешчә, ошбу тәкьсим көненнән, яғни 1909 нчы сәнә 17 нче июньнән игьтибарән варисларның үзләренекә, бинаән галәйһи файда вә зарарлары ошбу көннән игьтибарән үзләренә гаидтер.

Шәригәткә муафыйк ясалган ошбу тәкьсиме тәрәкәгә разый булдым һәм дә акчадан үземә тиешле хисса булган ике йөз унтугыз сум алтмыш алты тиенне борадәрем Мөхәммәдфатыйх Кәримевтән акчалата алдым:

Закирә бинте Гыйльман Кәримева.

тәрәкә—мирас
тарикь—ысул
тәкьсим—бүлү
хисса—өлеш
тәкфин, тәжһиз—сонгы юлга озату
тәсдыйк итү—раслау
гақыд—килешү
мөддәт—вакыт